

Міжнародні стандарти юридичної діяльності

1. Поняття та види міжнародних стандартів професійної діяльності юристів
2. Міжнародні стандарти діяльності суддів
3. Міжнародні стандарти діяльності прокурорів
4. Міжнародні стандарти адвокатської діяльності
5. Міжнародні стандарти поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку

1. Поняття та види міжнародних стандартів професійної діяльності юристів

В умовах інтеграції суспільна значущість юридичної професії обумовила необхідність вироблення спільних узгоджених нормативів, зразків професійної діяльності юристів у різних країнах. Процес уніфікації національних правил суддівської, прокурорської, адвокатської та іншої професійної етики, пошуку єдиних моделей юридичної діяльності активізувався наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. та призвів до формування міжнародних стандартів юридичної професії.

Міжнародні стандарти професійної діяльності юристів *становлять узгоджену міжнародною спільнотою сукупність деонтологічних вимог, які висуваються до представників різних юридичних професій, а також принципів та правил їх професійної діяльності, що діють незалежно від державних кордонів.* Такі стандарти у концентрованому вигляді відтворюють загальновизнані уявлення про місце і роль юристів певної професії, способи і порядок вирішення завдань, що стоять перед ними. Вони спрямовані на забезпечення виконання *основного завдання правника - утвердження верховенства права через захист прав і свобод особи.*

Міжнародні стандарти професійної діяльності юристів містяться у деклараціях, рекомендаціях, резолюціях, директивах, інших *міжнародно-правових документах*, які ухвалюються в межах міжнародних організацій (ООН, Ради Європи, Європейського Союзу та ін.), а також міжнародних професійних об'єднань юристів (Міжнародної асоціації юристів, Міжнародної та Європейської асоціації суддів, Міжнародної асоціації прокурорів та ін.). Ці міжнародні документи мають *різну юридичну силу*. Ті з них, які затверджені статутними органами міжнародних організацій (зокрема, Генеральною

Асамблеєю ООН, Парламентською Асамблеєю Ради Європи, Комітетом Міністрів Ради Європи) **обов'язково підлягають впровадженню** в національне законодавство та юридичну практику всіх держав, що є членами даних міжнародних організацій (наприклад, Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.) або Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 р.), затверджені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН).

Інші міжнародні документи, передусім ті, що ухвалені міжнародними професійними асоціаціями юристів, носять **рекомендаційний характер**, однак дотримання закладених в них принципів та вимог відбувається завдяки повазі до відповідних організацій, їх визнаному авторитету та прагненню юристів різних країн дотримуватись єдиних, спільно вироблених стандартів професійної етики та поведінки (наприклад, Європейські керівні принципи з питань етики і поведінки прокурорів («Будапештські керівні принципи»), схвалені на 6-й Конференції Генеральних Прокурорів Європи, 2005 р.).

Міжнародні стандарти професійної діяльності юристів, прийняті у межах ООН, а також всесвітніх професійних асоціацій юристів є **універсальними**, тобто поширюють свою дію на всі чи більшість країн світу. Міжнародні документи, вироблені **регіональними** міжнародними організаціями, визначають **стандарти юридичної діяльності у певному регіоні**. Для України принципове значення мають **європейські стандарти етики та поведінки різних категорій правників**, прийняті в межах Ради Європи та інших європейських організацій, у тому числі професійних, до складу яких входить Україна як держава чи вітчизняні представники відповідних юридичних професій.

Серед міжнародних стандартів юридичної діяльності також розрізняють **загальні стандарти**, які визначають основні деонтологічні вимоги та принципи професійної діяльності представників усіх видів юридичної професії, і **спеціальні стандарти**, які адресовані носіям певних юридичних професій (передусім, суддям, прокурорам, адвокатам).

Загальні принципи юридичної діяльності визначають **Стандарти незалежності юридичної професії**, схвалені на конференції Міжнародної асоціації юристів у 1990 р.

Вони мають враховуватися і поважатися державою в процесі розробки національного законодавства і практики його застосування, а також братися до уваги всіма юристами, представниками виконавчої і законодавчої влади, суспільством у цілому.

Стандарти незалежності юридичної професії визначають вимоги щодо допуску до юридичної професії і юридичної освіти; правової просвіти населення; юридичного обслуговування незаможних; а також права і обов'язки юристів; принципи та завдання асоціацій юристів та дисциплінарного провадження. Стандарти наголошують, що *незалежність юридичної професії* виступає істотною гарантією ефективного захисту прав людини і необхідна для отримання *якісної правової допомоги*. Справедлива система організації юстиції, яка гарантує незалежність юристів при виконанні їх професійного обов'язку без яких-небудь необґрунтованих обмежень, прямого чи опосередкованого тиску або втручання, є абсолютно необхідною для побудови і функціонування правової держави.

Керуючись встановленими правилами, стандартами і етичними нормами, юристи при виконанні своїх обов'язків завжди повинні діяти *вільно, чесно і безстрашно*, відповідно до законних інтересів клієнта і без якого-небудь втручання або тиску з боку влади чи громадськості. Юрист не має ототожнюватися або ідентифікуватися державною владою і громадськістю з його клієнтом або зі справою його клієнта, незалежно від того, наскільки популярною чи непопулярною може бути ця справа. До жодного юриста не можуть застосовуватись кримінальні, цивільні, адміністративні або інші санкції або загрози їх накладання внаслідок того, що він давав поради або представляв інтереси клієнта відповідно до закону. Ні суд, ні адміністративний орган не повинні відмовляти у визнанні права юриста, що має необхідний допуск до юридичної практики, представляти в цьому суді або органі інтереси свого клієнта. Отже, незалежність юристів при веденні справ має гарантуватися всіма належними засобами заради того, щоб забезпечити надання *ними вільної, справедливої і конфіденційної юридичної допомоги* своїм клієнтам.

Юристи не можуть у зв'язку зі здійсненням своєї професійної діяльності позбавлятися *свободи віросповідання, вираження своїх поглядів, права збиратися або об'єднуватися в асоціації*. Має бути забезпечено їх право брати участь у громадському обговоренні проблем, пов'язаних з правом і організацією системи юстиції; вступати або вільно створювати місцеві, національні чи міжнародні організації; пропонувати і

рекомендувати корисні для суспільства правові реформи та інформувати про них громадськість.

В кожному регіоні має бути створена одна або більше *незалежна самоврядна асоціація юристів*, визнана чинним законодавством, чий виконавський орган повинен вільно обиратись всіма учасниками без жодного втручання з боку інших органів або осіб. Асоціації мають затверджувати і проводити в життя свої *професійні кодекси*, а також здійснювати первинний дисциплінарний розгляд справ відносно юристів, які порушують професійну етику. Задачі асоціації юристів по забезпеченню незалежності юридичної професії полягають передусім у тому, щоб розвивати і підтримувати *правосуддя, в якому не буде місця для страху або вибірковості*; забезпечувати честь, гідність, компетентність, професійні стандарти і етичні норми в поведінці і дисципліні; а також захищати інтелектуальну й економічну незалежність юристів, їх роль і значення у суспільстві.

Крім *незалежності юридичної професії*, міжнародні стандарти професійної діяльності юристів вказують на такі її загальні принципи: *законність діяльності; об'єктивність та неупередженість; моральність; професіоналізм; гласність та збереження професійної таємниці; спрямованість на забезпечення та ефективний захист прав людини*. Ці принципи конкретизуються у спеціальних міжнародних стандартах, які стосуються різних видів юридичної професії.

2. Міжнародні стандарти діяльності суддів

Незалежне, неупереджене та справедливе правосуддя виступає невід'ємним елементом верховенства права та передумовою ефективного захисту прав людини. Це обумовило необхідність формування на міжнародному рівні єдиних уніфікованих вимог та принципів діяльності суддів, які визнаються всіма демократичними країнами.

Основа універсальних міжнародних стандартів діяльності суддів складають **Основні принципи незалежності судових органів, прийняті сьомим Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками у 1985 р. та схвалені цього ж року Резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН**. Конгрес рекомендував ці Основні принципи для використання в межах національної, регіональної та міжнародної діяльності, а Генеральна Асамблея ООН запропонувала урядам

дотримуватись їх, брати до уваги у межах свого національного законодавства і практики, доводити їх до відома суддів, адвокатів, представників виконавчої і законодавчої влади і широкої громадськості, а також періодично інформувати Генерального секретаря ООН про результати, досягнуті в їх здійсненні.

Основні принципи професійної діяльності судових органів охоплюють такі *сфери*:

1) **Незалежність судових органів**, яка гарантується державою, закріплюється в конституції або законах країни та має шануватись всіма державними та іншими органами й установами. Судові органи вирішують передані їм справи *безсторонньо, на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукання, тиску, погроз або прямого чи опосередкованого втручання з будь-якого боку і з яких би то не було причин*. Принцип незалежності судових органів дає їм право і вимагає від них забезпечення справедливого судового розгляду і дотримання прав сторін.

2) **Свобода слова та асоціацій**. Представники судової влади, як й інші громадяни, користуються свободою слова, віросповідання, асоціацій та зборів; однак, реалізуючи ці права, судді повинні поводитись завжди таким чином, щоб *забезпечити повагу до своєї посади і зберегти неупередженість і незалежність судових органів*. Судді володіють свободою організовувати асоціації суддів чи інші організації та вступати до них для захисту своїх інтересів, удосконалення професійної підготовки і збереження незалежності.

3) **Кваліфікація, підбір і підготовка**. Особи, які є кандидатами на посаду судді, повинні мати *високі моральні якості і здібності, а також відповідну кваліфікацію в галузі права*.

4) **Умови діяльності та термін повноважень**. Термін повноважень суддів, їх незалежність, безпека, відповідна винагорода, умови роботи, пенсії і вік виходу на пенсію мають належним чином гарантуватися законом. Підвищення суддів по посаді слід здійснювати на основі об'єктивних факторів, зокрема *здібностей, моральних якостей і досвіду*.

5) **Професійна таємниця та імунітет**. Судді зобов'язані зберігати професійну таємницю щодо своєї діяльності та конфіденційної інформації, отриманої в ході виконання ними своїх обов'язків, за винятком відкритих судових процесів, та не можуть давати свідчення з таких питань.

б) *Усунення від посади і звільнення.* Скарга, що надійшла на суддю в ході виконання ним своїх професійних обов'язків, має бути невідкладно і безсторонньо розглянута за відповідною процедурою. Судді можуть бути тимчасово усунуті від посади або звільнені тільки з причин їх нездатності виконувати свої обов'язки або через поведінку, невідповідну до посади, яку вони обіймають.

Крім того, у межах ООН наприкінці ХХ ст. було ухвалено низку чинних по сьогодні міжнародних документів, які визначили основні принципи здійснення судової діяльності по відношенню до окремих категорій осіб (зокрема, прийняті у 1985 р. **Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою та Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх** («Пекінські правила»).

Основний регіональний (Європейській) стандарт передусім Європейська хартія про закон «Про статус суддів», схвалена 10 липня 1998 р. учасниками багатостороннього семінару, організованого Радою Європи. Хартія виходить з того, що гарантії компетентності, незалежності і безсторонності суддів, на які законно розраховує кожна людина при зверненні до суду за захистом своїх прав, мають бути викладені в офіційному документі, призначеному для всіх європейських держав. Серед основних деонтологічних вимог, викладених у Хартії, слід відзначити:

- судді при виконанні своїх обов'язків повинні бути *доступними і поважними* по відношенню до осіб, які звертаються до них; вони мають піклуватися про підтримання *високого рівня компетентності*, необхідного для вирішення справ у кожному конкретному випадку, бо від рішень судді залежать гарантії прав особи, а також про *збереження в таємниці відомостей*, що стали їх відомі у ході судового розгляду. Держава зобов'язана забезпечувати суддів засобами для належного виконання ними своїх завдань, зокрема для розгляду справ у розумні строки;

- в основу відбору кандидатів на посаду судді мають бути покладені їх здатності *вільно і неупереджено оцінювати правові питання*, які підлягатиме їх розгляду, та застосовувати до них закон, *не втрачаючи власної гідності*;

- система просування по службі, окрім трудового стажу, може будуватися виключно на особистих якостях і достоїнствах, що проявляються при виконанні суддею своїх обов'язків;

- судді повинні *утримуватися від вчинків, дій або висловів, здатних похитнути упевненість в їх безсторонності або незалежності;*

- суддям гарантується підтримка на належному рівні і розширення професійної та загальної ерудиції, необхідної для виконання їх обов'язків, за допомогою забезпеченого державою періодичного підвищення кваліфікації;

- судді мають право на винагороду, рівень якої має бути таким, щоб вони *були захищені від тиску при ухваленні ними рішень та здійсненні інших завдань;*

- *халатність судді при виконанні професійних обов'язків може призвести до застосування до нього санкцій аж до припинення повноважень;* кожна людина повинна мати можливість звернутися без особливих формальностей до незалежного органу зі скаргою з приводу судової помилки у конкретній справі. *Компенсація за шкоду, завдану в результаті неправомірного рішення або поведінки судді при виконанні ним своїх обов'язків, гарантується державою.*

На сьогодні найбільш повно європейські стандарти діяльності та статусу суддів викладено у **Рекомендації CM/Rec(2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки**, ухваленої Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. Вона замінила *Рекомендацію Rec(94)12 щодо незалежності, дієвості та ролі суддів* та стала найбільш ґрунтовним європейським документом у цій сфері, що містить 74 пункти.

Рекомендація CM/Rec(2010)12, підсумовуючи вимоги до незалежності судів як основного принципу їх діяльності, наголошує, що *«незалежність суддів гарантується незалежністю судової влади загалом. Це є основним принципом верховенства права»*. Незалежність не є прерогативою чи привілеєм, спрямованим на задоволення власних інтересів суддів. Вона надається в інтересах верховенства права та осіб, які домагаються та очікують неупередженого правосуддя. Незалежність суддів виступає гарантією свободи, поваги до прав людини, неупередженого застосування права, рівності сторін перед судом. Закон повинен передбачати *санкції проти осіб, які намагаються певним чином впливати на суддів*. Коментуючи судові рішення, представники виконавчої та законодавчої влади мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіру суспільства до неї. *Судді не можуть ефективно здійснювати правосуддя без довіри громадськості*, адже вони є частиною суспільства, якому служать. Їм слід бути обізнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її

функціонування.

Серед *обов'язків суддів* Рекомендація СМ/Rec (2010)12 вказує на такі:

- судді під час проведення судового розгляду повинні захищати права та свободи всіх осіб однаково, поважаючи їхню гідність;

- під час розгляду всіх справ судді повинні діяти незалежно та неупереджено, забезпечувати сторонам можливість бути об'єктивно вислуханими, пояснювати за потреби процедурні питання. Судді мають діяти без будь-якого неналежного зовнішнього впливу на судовий розгляд і відповідно поводитися;

- судді мають приймати рішення у справах, які передані їм на розгляд. Вони можуть відмовитися від справи або її розгляду лише якщо для цього є поважні причини;

- судді повинні розглядати кожну справу з належною ретельністю та впродовж розумного строку;

- судді повинні чітко викладати причини прийняття рішень простою та зрозумілою мовою;

- судді мають регулярно підвищувати та вдосконалювати свій професійний рівень;

- судді у своїй діяльності повинні керуватися етичними принципами професійної поведінки. Останні мають бути викладені в *кодексах етики суддів*, які підвищують довіру громадськості до суддів та судової влади в цілому.

Міжнародні стандарти діяльності суддів, ухвалені в межах ООН та Ради Європи, конкретизуються та доповнюються в документах, розроблених міжнародними професійними організаціями суддів, серед яких: **Загальна (універсальна) хартія судді, схвалена Міжнародною асоціацією суддів (1999 р.); Європейський статут судді, прийнятий Європейською асоціацією суддів (1993 р.); висновки Консультативної ради європейських суддів** та окремі інші.

3. Міжнародні стандарти діяльності прокурорів

Прокурори відіграють значну роль у забезпеченні справедливого, ефективного і неупередженого судового переслідування злочинів, утвердженні правопорядку, гарантуванні рівності перед законом, презумпції невинуватості, поваги до прав людини. Ці засади прокурорської діяльності були покладені в основу **Керівних принципів щодо**

ролі прокурорів, ухвалених *Восьмим Конгресом ООН з питань запобігання злочинності та поводження з правопорушниками у 1990 р.*

Враховуючи призначення прокурорів, Керівні принципи визначили категоричні вимоги до осіб, які відібрані для здійснення судового переслідування: такі особи повинні мати *високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію*. Вони мають усвідомлювати ідеали та етичні норми, властиві цій посаді, і бути обізнані у конституційних та інших правових заходах щодо охорони прав обвинувачених і жертв злочинів, а також у правах людини і основоположних свободах, визнаних національним і міжнародним правом. Прокурори, будучи найважливішими представниками системи здійснення кримінального правосуддя, завжди повинні зберігати честь і гідність своєї професії.

Керівні принципи щодо ролі прокурорів (статті. 13, 14) вказують, що при виконанні своїх обов'язків особи, які здійснюють судове переслідування: виконують свої функції *неупереджено* і уникають будь-якої дискримінації на основі політичних переконань, соціального походження, раси, культури, статі та ін.; захищають державні інтереси, діють *об'єктивно*, належним чином враховують становище підозрюваного і жертви, звертають увагу на всі обставини, що мають відношення до справи, незалежно від того, вигідні або не вигідні вони для підозрюваного; *зберігають професійну таємницю*, якщо тільки виконання їх обов'язків або інтереси правосуддя не вимагають іншого; *враховують думку і занепокоєність жертв злочинів* у питаннях, які зачіпають їх особисті інтереси, забезпечують їх ознайомлення з правами потерпілого. Прокурори не порушують справу, не продовжують судове переслідування або роблять все можливе для припинення судового розгляду в тих випадках, коли неупереджене розслідування вказує на необґрунтованість обвинувачення.

Основу європейських стандартів діяльності прокурорів становить **Рекомендація № R(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі прокуратури у системі кримінального судочинства від 6 жовтня 2000 р.**, яка супроводжується ґрунтовною *Пояснювальною запискою*. Вона охоплює такі *сфери прокурорської діяльності*: функції прокурора; гарантії безпеки прокурорів при виконанні ними своїх обов'язків; відносини прокуратури з виконавчою і законодавчою владою; відносини між прокурорами і судьями; відносини між прокуратурою і поліцією; обов'язки прокурора перед людьми;

міжнародна співпраця.

Рекомендація № R(2000)19 зафіксувала уніфіковане європейське розуміння *професії прокурорів* як представників державної влади, які від імені суспільства і в державних інтересах беруть участь в застосуванні права, якщо правопорушення тягне кримінальне покарання, беручи до уваги права людини і необхідність ефективної дії системи кримінального правосуддя. При цьому в документі відзначено, що в окремих системах кримінального правосуддя прокурори можуть виконувати й деякі інші функції.

Серед основних вимог до прокурорської діяльності ця Рекомендація виділила ***незалежність прокурора***, що має гарантуватись в усіх правових системах через процедуру добору кадрів на прокурорські посади, їх призначення та просування по службі, притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, забезпечення їх особистої безпеки та членів їх сімей та інші засоби. Визначаючи *обов'язки прокурора перед людьми* (пп. 24–36), Рекомендація № R(2000)19, багато в чому наслідуючи Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів, вказує, що при здійсненні професійної діяльності прокурори мають:

- виконувати свої функції *справедливо, неупереджено і об'єктивно*;
- поважати і прагнути захищати *права людини*, як вказано в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.;
- прагнути забезпечити, щоб система кримінального правосуддя функціонувала настільки швидко, як це можливо;
- *утримуватися від дискримінації* за будь-якими підставами;
- забезпечувати *рівність осіб перед законом* і знайомитися зі всіма обставинами, що мають відношення до справи, незалежно від того, свідчать вони на користь чи проти обвинуваченого;
- відмовитися порушувати або продовжувати кримінальне переслідування, коли незалежне розслідування доводить, що обвинувачення необґрунтоване;
- не пред'являти проти обвинуваченого отримані з порушенням закону докази, про що вони знають або мають достатні підстави підозрювати;
- забезпечувати принцип змагальності сторін;
- не розголошувати конфіденційну інформацію, якщо тільки це не буде потрібно в інтересах правосуддя або передбачено законом;

- належним чином піклуватися про інтереси свідків та їх особисту безпеку;
- брати до уваги позицію потерпілих та забезпечувати поінформованість жертв злочинів щодо їх прав і ходу справи.

Необхідно забезпечити можливість судового контролю над діями прокурорів, коли вони мають повноваження на застосування заходів, які втручаються у сферу основних прав і свобод підозрюваного. *Держави повинні гарантувати, що при виконанні прокурорами своїх обов'язків вони керуються кодексами професійної етики.*

В цілому, Рекомендація (2000) 19 визнала важливу роль прокуратури у забезпеченні верховенства права та боротьбі зі злочинністю, а також її першорядне місце у системі кримінальної юстиції. Однак, функції, завдання і правовий статус прокурорів значно різняться в європейських державах і нерідко стосуються не лише кримінального процесу. У зв'язку з цим Комітетом Міністрів Ради Європи було створено робочу групу експертів для підготовки *проекту Рекомендації щодо ролі прокуратури поза межами кримінального судочинства*, розробку якого було завершено у грудні 2011 р.

Важливим європейським стандартом прокурорської діяльності виступає схвалена *Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27 травня 2003 р. Рекомендація 1604 (2003) «Роль прокуратури у демократичному правовому суспільстві»*. В цій Рекомендації ПАРЕ висловилася за досягнення узгодженості між кримінально-правовими системами держав-учасниць, щоб гідно протистояти новим викликам транснаціональної організованої злочинності та зберегти повагу суспільства до верховенства права і віру у передбачуваність його застосування. Асамблеєю також було схвалено проведення *Конференції Генеральних прокурорів Європи* як широкого та відкритого спеціалізованого форуму для дискусій. На *6-й Конференції Генеральних Прокурорів Європи 31 травня 2005 р.* були ухвалені **Європейські керівні принципи з питань етики та поведінки прокурорів («Будапештські керівні принципи»)**, які становлять основоположні деонтологічні стандарти прокурорської діяльності, вироблені європейською професійною асоціацією.

Міжнародна асоціація прокурорів - неурядову та неполітичну організацію, що є єдиною всесвітньою асоціацією прокурорів та налічує понад 130 колективних членів. 23 квітня 1999 р. Міжнародною асоціацією прокурорів, на основі Керівних принципів ООН щодо ролі прокурорів, було прийнято **Стандарти професійної відповідальності та**

викладення основних обов'язків та прав прокурорів.

Беручи до уваги, що суспільству необхідно бути впевненим у *чесності* системи кримінального судочинства, а прокурори відіграють вирішальну роль у його здійсненні; що здійснення прокурорських повноважень є важливим і серйозним обов'язком; що така діяльність повинна бути, наскільки це можливо, відкритою, сумісною з правами людини та проводитись об'єктивно й неупереджено, *Стандарти професійної відповідальності та викладення основних обов'язків та прав прокурорів*, а також *Європейські керівні принципи з питань етики та поведінки прокурорів* визнали, що **прокурори повинні:**

- завжди підтримувати честь та гідність своєї професії;
- завжди поводитись професійно, згідно закону, правил та етики їхньої професії;
- у будь-який час дотримуватись найвищих норм чесності;
- бути добре поінформованим і йти в ногу з відповідними правовими змінами;
- намагатись бути послідовними, незалежними та неупередженим;
- з метою справедливого судового розгляду завжди захищати права обвинуваченого, і, зокрема, гарантувати, що сприятливий для обвинуваченого доказ буде оголошений згідно закону або вимог справедливого судового розгляду;
- завжди служити державним інтересам і захищати їх;
- поважати, захищати і підтримувати загальну концепцію людської гідності та прав людини.

4. Міжнародні стандарти адвокатської діяльності

Повага до професійної діяльності адвоката є суттєвою умовою утвердження верховенства права, прав людини і демократії як спільних ціннісних орієнтирів сучасних країн. Цей принцип закладений в основу всіх міжнародних стандартів адвокатської діяльності, вироблених як в межах міждержавних організацій, так і міжнародних професійних об'єднань адвокатів.

Універсальні вимоги до адвокатської діяльності, її суспільне призначення та гарантії здійснення викладені в **Основних положеннях про роль адвокатів**, що були прийняті *VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам та перевихованню*

правопорушників у 1990 р. Вони охоплюють такі сфери адвокатської професії: доступ до адвокатів і юридичної допомоги; спеціальні гарантії доступу до адвокатів в системі кримінальної юстиції; кваліфікація і підготовка адвокатів; їх обов'язки і повноваження; гарантії діяльності адвокатів; свобода висловлювання й асоціацій; професійні асоціації адвокатів.

Основні положення про роль адвокатів наголошують, що, надаючи правовому допомогу клієнтам, адвокати повинні *додержуватись прав людини й основоположних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно і наполегливо відповідно до закону і визнаних професійних стандартів та етичних норм.* Адвокати повинні постійно дбати про *честь і гідність* своєї професії як важливі учасники здійснення правосуддя. Для цього держава разом з професійними асоціаціями адвокатів та навчальними закладам мають забезпечити адвокатам одержання відповідної освіти, професійну підготовку і знання як їх етичних обов'язків, так і прав людини.

Держави мають забезпечити адвокатам можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод та недоречного втручання; вільно пересуватись і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном; а також виключити можливість покарання або погроз його застосуванням, накладання адміністративних, економічних чи інших санкцій за дії, здійснювані адвокатом відповідно до професійних обов'язків, стандартів та етичних норм.

Основу європейських стандартів адвокатської професії становить **Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Деонтологічний кодекс)**, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі у 1988 р.

Визначаючи місце адвоката в суспільному житті, Деонтологічний кодекс вказує, що у будь-якому правовому суспільстві *адвокату відведено особливу роль*; його призначення не обмежено сумлінним виконанням свого обов'язку у межах закону. Адвокат має діяти в *інтересах права в цілому* так само, як і в інтересах тих, чиї права і свободи йому довірено захищати; не лише виступати в суді від імені клієнта, а й надавати йому юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій. У цьому зв'язку на адвоката покладено цілий комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, які часто вступають у взаємну суперечність. Ці зобов'язання умовно поділяють на такі категорії: перед

клієнтом; перед судом та іншими органами влади, з якими адвокат контактує; перед іншими представниками адвокатської професії; а також перед суспільством у цілому.

До загальних правил професійної етики адвокатів, які передбачають добровільне виконання, однак забезпечені дисциплінарними санкціями у разі їх порушення, Деонтологічний кодекс відносить:

- **Незалежність адвокатської професії.** Завдання, що виконуються адвокатом у процесі професійної діяльності, вимагають його абсолютної незалежності і відсутності будь-якого впливу на нього, пов'язаного з його особистою зацікавленістю або з тиском зовні. Незалежне становище адвоката сприяє зміцненню в суспільстві довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів. На необхідності додержання державними органами принципу незалежності адвоката, свободи слова під час здійснення адвокатської діяльності наголошується і у рішеннях Європейського суду з прав людини у справах «Ніккула проти Фінляндії» та «Колесниченко проти Російської Федерації», які стосуються захисту адвокатів та їх клієнтів від незаконних дій правоохоронних органів.

- **Довіра і особиста порядність.** Довірчі відносини між адвокатом і клієнтом можуть виникнути лише у разі відсутності в останнього сумнівів щодо чесності і сумлінності адвоката.

- **Конфіденційність,** яка є фундаментальним правом та обов'язком адвоката. Довіра до адвоката може виникнути лише за умови обов'язкового додержання ним принципу конфіденційності. Адвокат зобов'язаний однаковою мірою зберігати у таємниці як відомості, одержані ним від клієнта, так і інформацію про клієнта, яка стала відома у процесі надання йому послуг. На обов'язок додержання конфіденційності не поширюється дія строку давності.

- **Додержання правил інших об'єднань адвокатів,** що, в тому числі, зобов'язує адвоката з іншої країни керуватися правилами об'єднань адвокатів тієї країни, де він займається професійною діяльністю.

- **Несумісність певних видів діяльності із статусом адвоката.** З метою забезпечення незалежності адвоката при виконанні ним професійних обов'язків і у зв'язку з тим, що він є одним з учасників здійснення правосуддя, деякі види діяльності визнаються для нього неприпустимими (зокрема, державна служба).

- **Обмеження особистої реклами.** Адвокат не повинен займатися саморекламою

або прагнути до широкої популярності, якщо це визнається неприпустимим.

- *Домінантність інтересів клієнта.* Керуючись нормами законодавства і правилами професійної етики, адвокат зобов'язаний діяти в інтересах клієнта, які для нього завжди превалюють перед його власними та інтересами колег-юристів. При здійсненні професійної діяльності адвокат має керуватися вказівками клієнта; *своєчасно, сумлінно і старанно* надавати йому консультації та виступати від його імені. Він має припинити обслуговування обох клієнтів у випадку конфлікту їх інтересів, а також при виникненні загрози порушення конфіденційності або незалежності самого адвоката.

Деонтологічний кодекс закладає міжнародні стандарти вирішення питання *адвокатського гонорару*. Розмір гонорару адвоката, що визначається у розумних межах і співвіднесений з характером послуг адвоката, має бути заздалегідь відомий клієнту в повному обсязі. Адвокат не повинен укладати *pactum de quota litis*, тобто угоду між ним і клієнтом до винесення остаточного рішення у справі, за якою клієнт зобов'язується у випадку винесення рішення на його користь виплатити адвокату винагороду у вигляді грошової суми або у будь-якій іншій формі. Такою угодою не вважається домовленість адвоката і клієнта про виплату гонорару згідно з вартістю оскаржуваного майна. Адвокат на свій розсуд має право вимагати і приймати від іншого адвоката або іншої особи гонорар, комісійні або будь-яку іншу винагороду за надання рекомендації або допомоги в пошуку клієнта. Адвокати обов'язково повинні бути застраховані від ризику професійної відповідальності, тобто пред'явлення позовів, пов'язаних з їх недостатньою професійною компетентністю.

Важливі вимоги щодо просування свободи адвокатської діяльності для захисту верховенства права містить **Рекомендація № R (2000)21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-учасникам про свободу професійної діяльності адвокатів від 25 жовтня 2000 р.** Підкреслюючи засадну роль, яку адвокати та їх професійні об'єднання відіграють у забезпеченні захисту прав людини і основоположних свобод, ця Рекомендація заохочує держави вживати всіх необхідних заходів для забезпечення *поваги до професії адвоката, її захисту та сприяння її свободі, без дискримінації та неналежного втручання влади чи широкого загалу.* Вона включає такі розділи: загальні принципи свободи професійної діяльності адвокатів; юридична освіта, професійна підготовка і приєднання до правничої професії; роль і обов'язки адвокатів; доступ усіх

осіб до адвокатів; об'єднання адвокатів; дисциплінарне провадження.

Згідно з Рекомендацією № R (2000)21, *обов'язки адвокатів щодо їх клієнтів* мають включати: а) інформування клієнтів про їх законні права і обов'язки, а також про вірогідні результати та наслідки справи, включаючи фінансові витрати; б) намагання, в найпершу чергу, дійти дружнього врегулювання справи; с) звернення до суду задля захисту, додержання і забезпечення прав та інтересів своїх клієнтів; d) уникання конфлікту інтересів; е) уникання роботи, більшої за розумні обсяги навантаження на адвоката. При захисті законних прав та інтересів своїх клієнтів адвокати зобов'язані діяти *незалежно, сумлінно і справедливо*. Адвокатів слід заохочувати до надання правових послуг особам, які перебувають в економічно несприятливому становищі та неспроможні їх оплатити.

Міжнародні стандарти, ухвалені в межах ООН, Ради Європи та Європейського Союзу, враховані у документах, розроблених міжнародними професійними організаціями адвокатів. Серед них, передусім, **Міжнародний кодекс етики Міжнародної асоціації адвокатів**, **Кодекс поведінки європейських адвокатів Ради європейських адвокатських об'єднань**.

У 2006 р. Рада адвокатських об'єднань і спілок адвокатів Європи одноголосно прийняла **Хартію основоположних принципів діяльності європейських адвокатів**. Хартія містить перелік десяти принципів, спільних для діяльності всіх європейських адвокатів. Повага до цих принципів є основою *права на захист, яке є наріжним каменем усіх інших основоположних прав у демократичному суспільстві*. До них належать: 1) незалежність адвоката і свобода адвоката представляти справу клієнта; 2) право і обов'язок адвоката дотримуватися конфіденційності щодо справ клієнтів та право на повагу до професійної таємниці; 3) уникнення конфліктів інтересів між різними клієнтами або між клієнтом і адвокатом; 4) гідність і честь адвокатської професії, високі моральні якості та добра репутація окремого адвоката; 5) відданість клієнтові; 6) справедливе ставлення до клієнтів стосовно сплати гонорарів; 7) професійна компетентність адвоката; 8) повага до колег по професії; 9) повага до верховенства права та справедливого здійснення правосуддя; 10) самоврядність адвокатської професії. Ці принципи докладно розкрито у Коментарі щодо Хартії, який прийнято на пленарній сесії Ради європейських адвокатських об'єднань у 2007 р.

5. Міжнародні стандарти поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку

Чимало осіб, які отримали юридичну освіту, працюють у складі Служби безпеки України, органів внутрішніх справ, інших правоохоронних органів. На них поширюються визнані на міжнародному рівні вимоги до етики та поведінки «посадових осіб з підтримання правопорядку», до яких належать всі призначувані або виборні посадові особи, пов'язані з застосуванням права, наділені «поліцейськими» повноваженнями, зокрема повноваженнями щодо затримання правопорушників. Основу міжнародних стандартів їх діяльності складає Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, схвалений Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 р.

Кодекс є рамковим документом, що визначає межі правомірної поведінки зазначених осіб, а також містить ряд положень процесуального та організаційного характеру щодо діяльності з підтримання правопорядку, які рекомендуються державам-учасницям ООН для використання у їх національному законодавстві та правоохоронній практиці. Ухвалення Кодексу зумовлене важливістю підтримання правопорядку як для життя окремих осіб, так і для всього суспільства, і спрямоване на недопущення зловживань посадових осіб у цій сфері та на забезпечення прав людини. Кодекс виходить з таких *передумов гуманного здійснення функцій з підтримання правопорядку*:

- кожний правоохоронний орган має представляти громадськість у цілому, нести перед нею *відповідальність* і бути перед нею *підзвітним*;

- ефективна підтримка етичних норм серед посадових осіб з підтримання правопорядку залежить від існування добре продуманої, загально прийнятої та гуманної *системи законів*;

- кожна посадова особа з підтримання правопорядку є частиною системи кримінального правосуддя, і *поведінка кожної з них має вплив на всю систему*;

- кожний представник правоохоронного органу має підлягати самоконтролю у повній відповідності з професійними стандартами його діяльності та ретельній перевірці з боку громадськості та офіційних контролюючих інстанцій;

- етичні норми та норми професійної поведінки як такі не матимуть практичної цінності доти, поки їх зміст і значення за допомогою навчання і підготовки, а також систематичного контролю не стануть внутрішнім переконанням кожної посадової особи з підтримання правопорядку.

Слідуючи викладеним у Кодексі основним принципам (правилам) своєї поведінки, посадові особи з підтримання правопорядку:

- постійно виконують покладені на них законом обов'язки, служачи громаді і захищаючи всіх осіб від протиправних актів з високим ступенем відповідальності, що вимагає їх професія;

- при виконанні своїх обов'язків поважають і захищають людську гідність, підтримують і захищають права людини по відношенню до кожного;

- можуть застосовувати силу тільки у разі крайньої необхідності та тією мірою, якою це вимагається для виконання їх обов'язків;

- зберігають у таємниці відомості конфіденційного характеру, якщо виконання їх обов'язків або інтереси правосуддя не вимагають іншого;

- у жодному разі не можуть здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких дій, що становлять собою тортури або жорстокі, нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поводження і покарання, а також не можуть посилатися для виправдання таких дій на розпорядження вищих посадовців або виняткові обставини (зокрема, стан війни чи загрозу війни, загрозу національній безпеці, внутрішню політичну нестабільність);

- забезпечують повну охорону здоров'я затриманих ними осіб та, у разі потреби, вживають негайних заходів для своєчасного надання їм необхідної медичної допомоги;

- утримуються від здійснення будь-яких актів корупції, всіма законними засобами перешкоджають таким актам та борються з ними;

- поважають викладені у цьому Кодексі та національних актах професійні вимоги, що висуваються до їх етики та поведінки, використовують всі свої можливості для запобігання та перешкоджання порушенням цих принципів, а також повідомляють контролюючі інстанції про такі порушення, що вчинені або готуються.

Надзвичайно серйозні вимоги висуваються до застосування посадовими особами з підтримання правопорядку *сили*, що має носити винятковий характер та бути розумно

необхідною за даних обставин, а також *вогнепальної зброї*, що вважається крайнім заходом. Ці вимоги акумульовані в окремому міжнародному документі – **Основних принципах застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку**, схвалених *Резолюцією VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками від 7 вересня 1990 р.* У цьому документі розкривається поняття «крайньої необхідності» як передумови застосування сили; визначаються умови застосування вогнепальної зброї; поведінка владних структур щодо зведення до мінімуму застосування вогнепальної зброї і заміну її спецзасобами; форми контролю за посадовими особами, які застосували зброю; питання підготовки посадових осіб до професійного володіння вогнепальною зброєю і спецзасобами; процедурні питання у випадках застосування вогнепальної зброї тощо.

Важливу роль у формуванні *європейських стандартів діяльності правоохоронців* відіграла Резолюція № 690 (1979) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» від 8 травня 1979 р. Розділ А «Етика» цієї Декларації містить виклад *основних принципів етики поліцейської служби*, які, передусім, наголошують, що поліцейський повинен діяти *чесно, неупереджено і з відчуттям власної гідності* виконувати покладені на нього законом обов'язки по захисту своїх співгромадян і суспільства у цілому від насильства, грабежів та інших суспільно небезпечних діянь.

Принципи, викладені у Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку та Декларації про поліцію, були покладені в основу новітнього європейського стандарту в цій сфері - **Європейського кодексу поліцейської етики**, схваленого *Рекомендацією Rec(2001)10 Комітету Міністрів Ради Європи від 19 вересня 2001 р.* Цей Кодекс виходить з необхідності визначити «єдині європейські напрями і принципи щодо загальних цілей, функціонування та відповідальності поліції для забезпечення безпеки і дотримання прав людини в демократичних суспільствах, керованих верховенством права».

За Європейським кодексом поліцейської етики (*пп. 35 – 49*), поліція та її співробітники мають керуватися такими *загальними принципами її діяльності*:

- виконувати свої задачі справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості та недискримінаційного підходу;
- при проведенні всіх своїх операцій поважати право будь-якої людини на життя; за

жодних обставин не здійснювати, не заохочувати та не допускати тортур або інших випадків нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

- застосовувати силу тільки у випадках абсолютної необхідності і лише для досягнення законної мети;

- систематично перевіряти законність запланованих операцій; при їх проведенні, як правило, мати нагоду довести свою приналежність до складу поліції і свій професійний статус;

- боротися з будь-якими проявами корупції у поліції, інформувати своїх керівників та інші компетентні органи про будь-які випадки корупції у поліції;

- виконувати накази, що законно віддаються їх начальниками, але утримуватися від виконання явно незаконних наказів та доповідати про них, не побоюючись у подібних випадках жодних санкцій;

- діяти чесно і шанобливо по відношенню до населення, особливо враховуючи ситуацію осіб, що належать до найбільш уразливих груп населення;

- не порушувати права кожної людини на повагу до її приватного життя за винятком абсолютної необхідності та лише задля досягнення законних цілей; збирати, зберігати і використовувати персональні дані відповідно до міжнародних принципів захисту таких даних; пам'ятати про інші основоположні права і свободи (свободу думки, совісті, релігії, мирних зібрань та асоціацій, повагу до власності тощо).

Європейський кодекс поліцейської етики наголошує, що довіра населення до поліції, від якої залежить ефективність її діяльності, тісно пов'язана з *позицією і поведінкою самої поліції по відношенню до населення і особливо з дотриманням нею людської гідності та основоположних прав людини.*

Фільм, рекомендований до перегляду:

«Стукачка» (англ. The Whistleblower), 2010 р., 112 хв.